

SOCIĀLO PRASMJU ATTĪSTĪBA SĀKUMSKOLAS SKOLĒNIEM AR VIDĒJI SMAGIEM UN SMAGIEM GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM SPECIĀLAJĀ INTERNĀTPAMATSKOLĀ

*Social skills development for primary school students with moderate
and severe mental disability at special boarding school*

Ina Gruzdiņa

Rēzeknes Tehnoloģiju Akadēmija, Latvija

Abstract. *Primary school pupils with moderate and severe mental disabilities characterized by slow and peculiar development of cognitive processes, lack of will, interest and motivation, which makes it difficult to acquire social skills. Often, pupils with mental disabilities also experience autism spectrum disorders characterized by stereotypical behavior, lack of language communication and socialization. Considering the peculiarities of the development of pupils with moderate and severe mental disability and autism spectrum disorders, communication and socialization skills, as well as traffic accident statistics, the social skills of primary school pupils to adhere to the rules of safe behavior on the street and in public transport are becoming more important. There is a question - how to stimulate, interest students with moderate and severe mental disability and autism spectrum disorders in a more effective way in promoting the development of this social skill in a special boarding school environment based on the individual needs of students. The aim of the research is theoretically explore the possibilities of developing social skills for primary school pupils with moderate and severe mental disorders and autism spectrum disorders, to develop and test the importance of using interactive social photo stories in promoting social skills - safe behavior on the street.*

Keywords: *moderate and severe mental disorders, autism spectrum disorders, social skills, safe behavior on the street, social stories, special boarding school.*

Ievads

Introduction

Izglītojamiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem (turpmāk tekstā GAT) un ar autiskā spektra traucējumiem (turpmāk tekstā AST) sociālo prasmju apgūšana un to regulāra izmantošana ikdienas situācijās nozīmē iespēju būt patstāvīgākiem, neatkarīgākiem, iespēju pilnvērtīgāk iekļauties sabiedrības dzīvē. Un jo agrāk šīs sociālās prasmes un iemaņas tiek attīstītas un pielietotas, jo lielāka iespēja šiem bērniem iekļauties mūsdienu sabiedrībā arī kā pieaugušajiem. Tāpēc ir būtiski veicināt sociālo uzvedības normu un prasmju attīstību bērniem ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem gan mājās ģimenes ietvaros, gan pirmsskolā un skolā ar skolotāju un atbalsta komandas palīdzību.

Speciālās pamatizglītības programmas paraugā skolēniem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem sociālo zinību mērķis ir *sagatavot izglītojamo praktiskajai dzīvei un sekmēt skolēnu adaptāciju sabiedrībā*. Viens no sociālo zinību mācību priekšmeta uzdevumiem ir apgūt sabiedrības sociālās normas, uzvedības, izturēšanās prasmes, *apgūt drošas uzvedības noteikumus, kā arī pielietot tos sociālās situācijās, tai skaitā arī uz ielas* (Plostniece, Roste-Plostniece, & Stegmane, b.g.).

Ceļu satiksmes drošības direkcijas (CSDD) dati par bērnu ceļu satiksmes negadījumu statistiku pierāda, cik būtiska un nozīmīga ir skolēnu sociālā prasme ievērot drošas uzvedības noteikumus uz ielas, kā arī sabiedriskajā transportā (CSDD, 2018). Ņemot vērā skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST komunikācijas un socializācijas prasmju attīstības īpatnības, sociālās prasmes par drošu uzvedību uz ielas apgūšana ir vēl aktuālāka un nozīmīgāka. Tomēr pastāv jautājums, kādā veidā efektīvāk rosināt, ieinteresēt skolēnus ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST mācību procesā, kā veicināt šīs sociālās prasmes attīstību speciālās internātskolas vidē, balstoties uz skolēnu individuālajām vajadzībām.

Pētījuma mērķis – teorētiski izpētīt sociālo prasmju attīstības iespējas sākumskolas skolēniem ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem un autiskā spektra traucējumiem, izstrādāt un pārbaudīt interaktīva sociālo fotostāstu krājuma izmantošanas nozīmi sociālās prasmes – drošas uzvedības ievērošana uz ielas – attīstības veicināšanā.

Pētījuma teorētiskā bāze *The research theoretical base*

Sākumskolas skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST vispārējā attīstība un sociālo prasmju attīstības īpatnības. Skolēniem ar vidēji smagiem un smagiem GAT raksturīga palēnināta un savdabīga izziņas procesu attīstība, vērojams gribas, intereses un motivācijas trūkums, kas ievērojami apgrūtina sociālo prasmju apgūšanu (Liepiņa, 2003; Tereško, Kondratova, Rozenfelde, & Želve, 2013; Prudņikova, 2012; Vīgante, 1998; Исаев, 2003). Skolēniem ar AST piemīt specifiskas intereses, stereotipiska uzvedība, viņi neizjūt vajadzību socializēties un komunikācijā izmantot valodu (Baka, & Grunevalds, 1998; Bethere, Līdaka, Platniece, Ponomarjova, & Striguna, 2013; Bauze, 2014; Landrāte, & Tūbele, 2011; Westwood, 2011). Sākumskolas skolēniem ar vidēji smagiem, smagiem GAT un AST vairums gadījumos vērojams visu iepriekš minēto attīstības un komunikācijas īpatnību kopums (Ingersoll, & Schreibman, 2006; Westwood, 2011). Apzinot psihologu un pedagogu teorētiskās atziņas un autores pedagoģisko pieredzi, skolēni ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST tiek raksturoti kā skolēni, kuriem ir intelektuālās darbības, psihisko funkciju, emociju un gribas jomas, valodas un personības attīstības traucējumi, kā arī vērojamas ierobežotas komunikācijas, sociālās mijiedarbības un stereotipiskas uzvedības pazīmes.

Drošības vajadzības nozīme sākumskolas skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST sociālo prasmju attīstības veicināšanā. Vācu psihoanalītiķe K. Horneja drošības vajadzībai piešķir vadošo lomu personības attīstībā, drošības vajadzību veido vēlme būt mīlētam, gribētam pasargātam (Kalvāns, 2017). Latviešu pedagoģe un zinātniece D. Lieģeniece runā par bērna vajadzību respektēšanu un kā vienu no svarīgākajām izdala drošības vajadzību. Tas nozīmē, ka bērns izjūt sevī prasību, vajadzību pēc drošas un stabilas apkārtnes, no kuras nav jābaidās (Lieģeniece, 1999). Lai skolēniem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem attīstītu un

pilnveidotu sociālās prasmes par drošu uzvedību uz ielas, nepieciešami vizuālie plāni, jo redzamais rada drošības izjūtu. Lai izskaidrotu notikumu secību vai sociālo situāciju, noder zīmējumi, fotogrāfijas, sociālie stāsti, jo šie bērni labāk uztver vizuālu informāciju (Vaclava, Aldenrūda, & Ilsteds, 2012). Kāda formāta un veida vizuālo informāciju bērni ar garīgās attīstības traucējumiem uztver vislabāk, atkarīgs no bērnu individuālajām spējām, tie var būt priekšmeti, attēli, video, fotogrāfijas, simboli u.c. Ar sociālo stāstu un fotogrāfiju palīdzību var izskaidrot, kā rīkoties sociālajās situācijās, lai skolēni ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem justos droši uz ielas, sabiedriskajā transportā vai tā pieturā.

Sociālo prasmju attīstības iespējas sākumskolas skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST speciālās internātpamatskolas vidē. Saistībā ar skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST raksturojošām iezīmēm, sociālo prasmju apguve un to attīstības veicināšana kļūst vēl nozīmīgāka un aktuālāka. Labvēlīgas mācību vides apstākļu nodrošināšana skolas vidē var veicināt un sekmēt skolēnu izziņas procesu un personības attīstības gaitu. Šobrīd, kad vispārizglītojošās skolas vēl ir pārmaiņu procesā uz iekļaušanas realizēšanu, tieši speciālā skola, speciālās skolas vide spēj skolēnam ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem nodrošināt īpaši pielāgotu mācību procesu, balstoties uz skolēna individuālajām spējām un vajadzībām. Pēc M. Raščevskas, D. Nīmantas, S. Umbrāsko, I. Šūmanes, B. Martinsones un I. Žukovskas veiktā pētījuma rezultātiem, 72% no 211 aptaujātajiem pedagogiem, kā arī lielākā daļa vecāku, 64 % no 44 aptaujātajiem vecākiem, uzskata, ka skolēniem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem jāmacās speciālās skolās (Raščevska, u. c. 2017). Speciālajā skolā ir iespēja pielāgot vides apstākļus katra skolēna individuālajām vajadzībām. Skolēnu un skolotāju skaita attiecība c līmeņa klasē ļauj radīt labvēlīgu vidi skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT sociālo prasmju attīstībai. Skolotāja uzdevums ir veidot drošu un atbalstošu vidi skolā, skolotāja loma ir pati nozīmīgākā sociālo prasmju apguves procesā skolēniem ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST speciālajā internātskolā (Rozenfelde, 2018).

ASV skolotājas Kerolas Grejas sociālo stāstu metode. Sociālie stāsti (Social Stories) ir metode, kuru 1991.gadā izveidoja ASV skolotāja Kerola Greja (Carol Gray), lai palīdzētu skolēniem ar autiska spektra traucējumiem pieņemt un izprast dažādas sociālās situācijas. Sociālie stāsti noder arī bērniem un jauniešiem ar garīgās attīstības traucējumiem, lai izskaidrotu dažādas sociālās dzīves situācijas. Sociālie stāsti attīsta komunikācijas un saziņas iemaņas, tātad palīdz iekļauties sabiedrībā. Sociālo stāstu mērķis ir sniegt bērniem precīzu, drošu, patiesu un iedrošinošu informāciju par nerakstītajiem sociālajiem likumiem un palīdzētu saskatīt loģiku, kas ir mūsu sociālās kārtības pamatā (Grey, & White, 2002; Gray, 2010).

Pētījuma novitāte – Latvijā tiek izmantota sociālo stāstu metode teksta, attēlu vai video formātā skolēnu ar AST sociālo prasmju attīstībai (Projekts “Sper soli pasaulē”, 2017). Autores pētījumā, balstoties uz sociālo stāstu metodi (Grey, 2010), tika izstrādāts un aprobēts interaktīvs, ar maināmām fotogrāfijām un vārdiem, sociālo fotostāstu krājums sākumskolas skolēnu ar GAT un AST sociālās prasmes par drošu uzvedības ievērošanu uz ielas attīstības veicināšanai. Autores radītais sociālo fotostāstu krājums iekļauj sevī novitāti, apvienojot sociālos stāstus ar reālām fotogrāfijām, pievienojot interaktivitātes un darbošanās iespējas, tādējādi veicinot skolēnu interesi

par metodisko materiālu un nodrošinot dažādus grūtības līmeņus, pielāgošanos katra skolēna individuālajām spējām.

Empīriskā pētījuma rezultāti *The results of empirical research*

Pētījums tika veikts Rīgas x speciālajā internātpamatskolā no 2018.gada septembra līdz 2019.gada aprīlim. Pētījumā piedalījās pieci sākumskolas apvienotās 1.-3. c līmeņa klases skolēni ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem, trim no tiem vērojami arī AST. Viens no pētījuma dalībniekiem ir 1. klases skolēns, četri pētījumā iesaistītie ir 3. klases skolēni. No 5 skolēniem trīs ir zēni un divas meitenes.

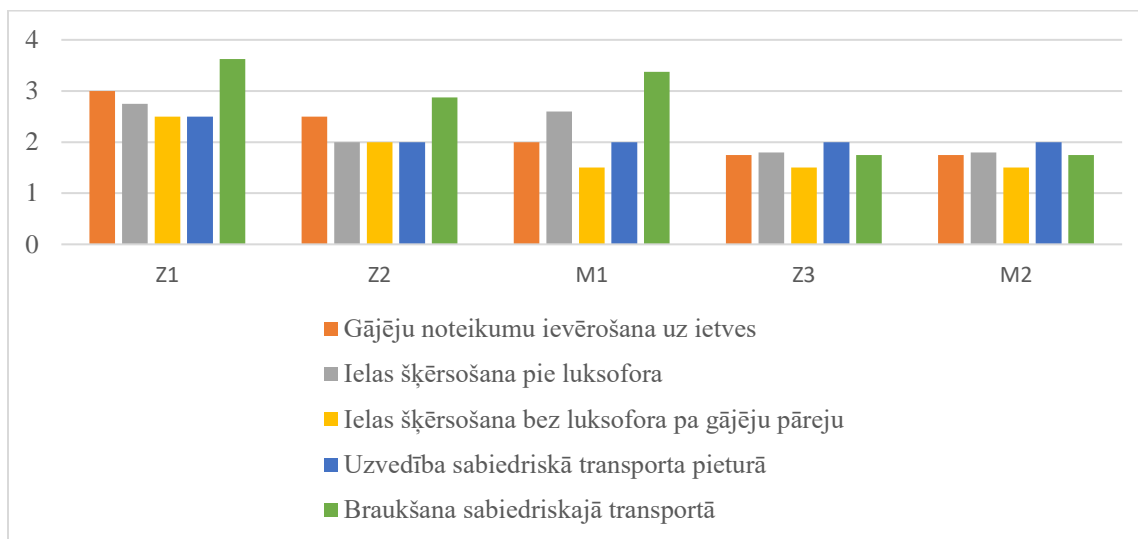
Pētījuma mērķis ir izstrādāt interaktīvu sociālo fotostāstu krājumu un pārbaudīt tā izmantošanas nozīmi sociālās prasmes – drošas uzvedības ievērošana uz ielas – attīstības veicināšanā.

Balstoties uz izpētītajām teorētiskajām atziņām par sākumskolas skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST, par mācību procesa īpatnībām un piemērotām mācību procesa formām un metodēm, tika izveidots interaktīvs sociālo fotostāstu krājums “Droša uzvedība uz ielas” sākumskolas skolēniem ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem. Metodiskajā materiālā iekļauti 14 sociālie fotostāsti drukāta teksta formātā, 14 laminētas sociālo fotostāstu pamatnes un ar velcro lentas palīdzību maināmi ielaminēti fotoattēli un vārdi. Krāsainās un melnbaltās fotogrāfijās redzami zēns un meitene, kuri rāda vēlamo uzvedību, drošas uzvedības iespējas uz ielas un sabiedriskajā transportā.

Darba autores izveidotā interaktīvā metodiskā krājuma aprobācija notika trīs līmeņos, izdalot divas grūtības pakāpes. Individuālā darba vai pāru darba forma telpās, atbilstoši skolēnu individuālajām spējām, ar vienu vai vairākiem sociāliem fotostāstiem tika izmantota sociālo zinību stundās. Savukārt ekskursijās un pastaigās tika izmantota individuālā darba forma reālajā vidē, kā arī telpās apgūto zināšanu praktizēšana un pielietošana reālajās situācijās.

Balstoties uz darba autores izstrādātajiem rādītājiem par drošības noteikumu ievērošanu uz ielas un sabiedriskajā transportā, tika veikta skolēnu sociālās prasmes “Droša uzvedība uz ielas” sākotnējā un noslēguma vērtēšana četros līmeņos.

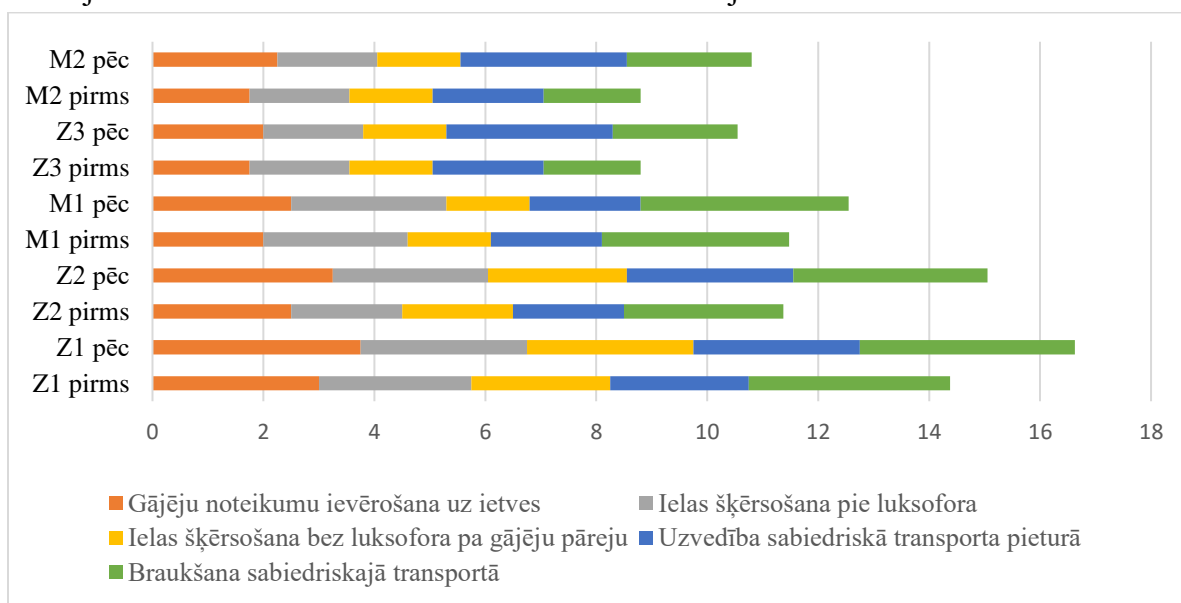
Visu skolēnu sociālās prasmes “Droša uzvedība uz ielas” rādītāji pētījuma sākuma posmā pirms sociālo fotostāstu krājuma izmantošanas mācību procesā attēloti 1. attēlā.

1. att. Visu skolēnu sociālās prasmes "Droša uzvedība uz ielas" rādītāji novembrī
Figure 1. Indicators of all pupils' social skills "Safe behavior on the street" in November

Izvērtējot sākotnējos skolēnu sociālās prasmes par drošu uzvedību uz ielas rādītājus novembra mēnesī, atklājas katra skolēna individuālās spējas un dažādie sociālās prasmes attīstības līmeņi.

Visu skolēnu sociālās prasmes rādītāju izmaiņas pirms un pēc autores veidotā sociālo fotostāstu krājuma izmantošanas sociālo zinību stundās un reālajā vidē redzamas 2. attēlā.

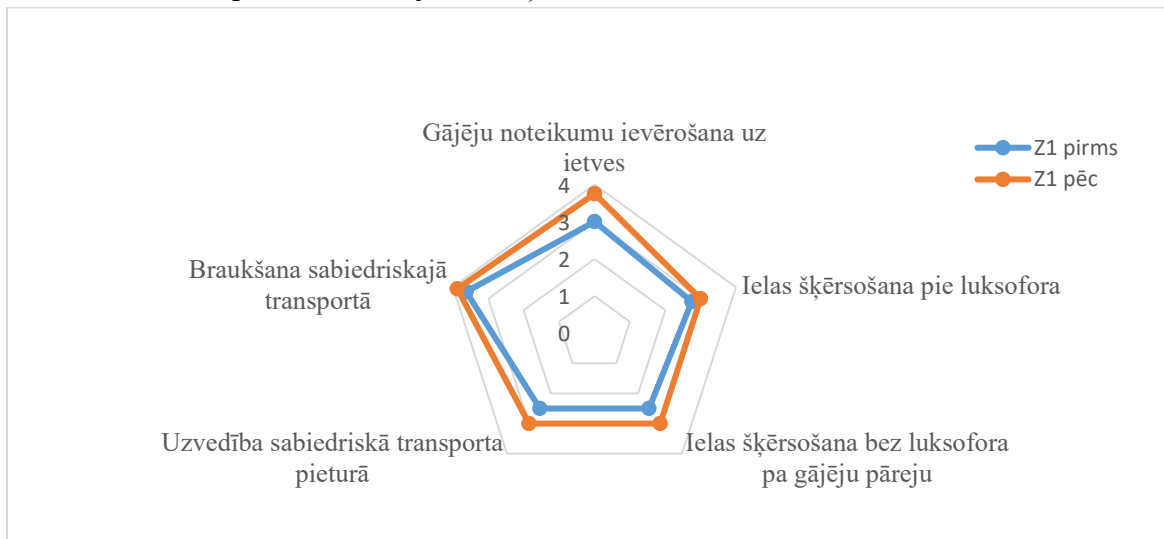
2. att. Visu skolēnu sociālās prasmes "Droša uzvedība uz ielas" rādītāju izmaiņas
Figure 2. Changes in the indicators of all pupils' social skills "Safe behavior on the street"

Analizējot iegūtos datus, izteikta dinamika vērojama skolēnam Z2, skolēniem Z1, Z3 un M2 vērojams neliels progress, savukārt minimāla dinamika atklājas skolnieces M1 rādītāju izmaiņās. Skolēniem Z3 un M2 vērojama izaugsme, pilnveidojot prasmi droši uzvesties sabiedriskā transporta pieturā. Kopsummā skolniekiem Z1, Z2 un M1 vērojami augstāki sociālās prasmes droši uzvesties uz ielas rādītāji nekā skolniekiem Z3 un M2. Šo datu attiecība sakrīt ar

skolēnu sākotnējā vērtējuma datu attiecību. Var secināt, ka katrs no skolēniem attīstījis savu individuālo spēju robežas.

Pētījuma laikā **skolēnam Z1**, darbojoties ar sociālo fotostāstu krājumu, vērojama izteikta interese par fotogrāfijām, tajās redzamajiem cilvēkiem un notiekošo procesu. Zēns aktīvi iesaistījās mācību procesā, darbojoties individuāli, kā arī pāri ar vienu un vairākiem sociāliem fotostāstiem II grūtības pakāpē. Ekskursijas, pastaigas un darbošanās reālajā vidē skolēnam Z1 sagādāja pozitīvas emocijas.

Skolēna Z1 sociālās prasmes rādītāju izmaiņas redzamas 3. attēlā.

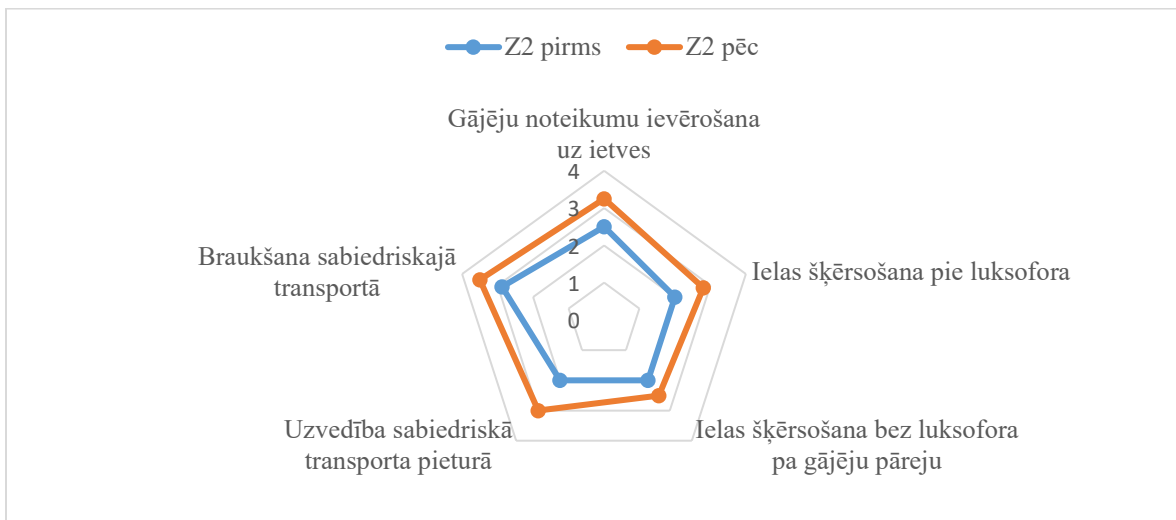
3. att. Skolēna Z1 sociālās prasmes "Droša uzvedība uz ielas" rādītāju izmaiņas

Figure 3. Changes in the indicators of pupil Z1 social skills "Safe behavior on the street"

Analizējot skolēna Z1 sociālās prasmes "Droša uzvedība uz ielas" rādītāju izmaiņas pēc sociālo fotostāstu krājuma izmantošanas, vērojama neliela, pozitīva dinamika visos rādītājos. Viszemākais pieaugums vērojams sociālās prasmes rādītājam par braukšanu sabiedriskajā transportā. Iemesli – jau sākotnējās vērtēšanas laikā skolēna Z1 šī rādītāja vidējais rezultāts sasniedz 3.625 no 4 punktiem un ikdienā apmeklējot skolu, zēns kopā ar vecākiem izmanto sabiedrisko transportu. Visaugstākais pieaugums redzams sociālās prasmes rādītājam par gājēju noteikumu ievērošanu uz ietves, no 3 līdz 3.75, tas izskaidrojams ar sociālo fotostāstu palīdzību apgūto zināšanu pielietošanu regulārās pastaigās un ekskursijās pētījuma laikā.

Skolēnam Z2 darbojoties ar sociālo fotostāstu krājumu, vērojama daļēja interese par fotogrāfijām, tajās redzamiem dzīvās un nedzīvās dabas objektiem, kā arī par notiekošo ekskursiju un pastaigu laikā. Zēns iesaistījās mācību procesā, darbojoties gan individuāli, gan pāri ar vienu un vairākiem sociāliem fotostāstiem II grūtības pakāpē.

Skolēna Z2 sociālās prasmes rādītāju izmaiņas redzamas 4. attēlā.

4. att. Skolēna Z2 sociālās prasmes "Droša uzvedība uz ielas" rādītāju izmaiņas
 Figure 4. *Changes in the indicators of pupil Z2 social skills "Safe behavior on the street"*

Skolēna Z2 sociālās prasmes "Droša uzvedība uz ielas" visu rādītāju izmaiņas liecina par stabilu, pozitīvu dinamiku. Visaugstākais pieaugums vērojams sociālās prasmes rādītājam par uzvedību sabiedriskā transporta pieturā no 2 līdz 3 punktiem. Tas pierāda sociālo fotostāstu izmantošanas un praktisko braucienu ar sabiedrisko transportu nozīmi sociālās prasmes "Droša uzvedība uz ielas" attīstības veicināšanā.

Tika veikta iegūto skolēnu sociālās prasmes rādītāju datu analīze un salīdzināti katra skolēna dati pirms un pēc autores radītā sociālo fotostāstu krājuma izmantošanas mācību procesā SPSS programmā, izmantojot Vilkoksona testu. Testa rezultātu koeficients skolēnam Z1 un skolēnam Z2 nepārsniedz 0,05, tātad notikušās izmaiņas ir būtiski nozīmīgas. Ar Vilkoksona testa palīdzību tika analizēti arī visu skolēnu sociālās prasmes par drošu uzvedību uz ielas rādītāji. Divās sociālās prasmes rādītāju grupās, gājēju noteikumu ievērošana uz ietves un braukšana sabiedriskajā transportā, testa koeficients ir zemāks par 0,05.

Rezultātā var secināt, ka pēc sociālo fotostāstu krājuma izmantošanas mācību procesā, notikušas pozitīvas izmaiņas skolēnu sociālās prasmes par drošu uzvedību uz ielas attīstības rādītājos. Būtiski nozīmīgas izmaiņas vērojamas skolēnu Z1 un Z2 sociālo prasmju attīstībā, kā arī visu skolēnu sociālās prasmes divos rādītājos - ievērot gājēju noteikumus uz ietves un drošas uzvedības noteikumus sabiedriskā transporta pieturā - vērojamas būtiski nozīmīgas izmaiņas.

Secinājumi Conclusions

1. Teorētiskās literatūras izpētes procesā gūtās atziņas par sākumskolas skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST sociālo prasmju attīstības īpatnībām ļāva darba autoriem izstrādāt skolēnu sociālās prasmes par drošu uzvedību uz ceļa rādītājus. Izstrādātie sociālās prasmes rādītāji palīdzēja izvērtēt skolēnu sociālās prasmes līmeni pētījuma sākuma un beigu posmā.

2. Veiktā pētījuma ietvaros atklājās nozīmīgā drošības vajadzības loma sākumskolas skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST sociālo prasmju attīstības veicināšanā. Ievērojot skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST mācību procesa īpatnības speciālās internātpamatskolas pedagoģiskajā vidē, kā arī drošības vajadzības nozīmi, tika izstrādāts interaktīvs sociālo fotostāstu krājums sociālās prasmes – droša uzvedība uz ielas un sabiedriskajā transportā – attīstības veicināšanai. Sociālo fotostāstu izstrādes teorētiskā bāze ir K. Grejas sociālo stāstu metode (Grey, & White, 2002).
3. Autorei, papildinot K. Grejas sociālos stāstus ar maināmām reālām fotogrāfijām un vārdiem, izmantojot velcro materiālu, pielāgojot sociālo fotostāstu krājumu dažādiem grūtības līmeņiem, izdevies ieviest novitāti metodisko materiālu izstrādē sākumskolas skolēniem ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST.
4. Interaktīvais sociālo fotostāstu krājums ļauj pielāgoties skolēna individuālajām spējām, rosina skolēnu interesi par fotogrāfijām un velcro materiālu, veicina sociālo prasmju attīstību par drošas uzvedības ievērošanu uz ielas sākumskolas skolēniem ar GAT un AST.
5. Darba autores izstrādātā interaktīvā sociālo fotostāstu krājuma aprobēšanas rezultāti Rīgas x internātpamatskolas apvienotās 1. -3. klases pieciem skolēniem uzrāda nelielu pozitīvu vai neitrālu dinamiku. Pētījumā iegūto skolēnu sociālās prasmes rādītāju analīze liecina par atsevišķu rādītāju būtiskām izmaiņām pirms un pēc autores izstrādātā metodiskā materiāla izmantošanas skolēnu mācību procesā. Rezultāti pierāda sociālo fotostāstu krājuma izmantošanas efektivitāti sākumskolas skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST sociālo prasmju attīstīšanas veicināšanā.
6. Pētījuma procesā sākumskolas skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem GAT un AST sociālās prasmes izaugsmes dinamika ir veicinājusi skolēnu sociālo prasmju attīstību, tuvinot skolēnu iespēju socializēties un iekļauties sabiedrībā.
7. Iegūtie rezultāti attiecināmi uz konkrētiem pētījuma dalībniekiem konkrētajā pētījuma vidē.

Summary

Primary school pupils with moderate and severe mental disabilities characterized by slow and peculiar development of cognitive processes, lack of will, interest and motivation, which makes it difficult to acquire social skills. Often, pupils with mental disabilities also experience autism spectrum disorders characterized by stereotypical behavior, lack of language communication and socialization. Considering the peculiarities of the development of pupils with moderate and severe GAT and AST communication and socialization skills, as well as traffic accident statistics, the social skills of primary school pupils to adhere to the rules of safe behavior on the street and in public transport are becoming more important. There is a question of how to stimulate, interest students with moderate and severe GAT and AST in a more effective way in promoting the development of this social skill in a special boarding school environment based on the individual needs of students.

The author's study, based on the method of social stories (C. Gray), developed and approbated an interactive collection of interchangeable photographs and words of social photographic stories about safe behavior on the street for primary school students with mental development disorders and autism spectrum disorders.

Analyzing the results of the study, the author concludes that the use of a collection of social photostories in the learning process for pupils with moderate and severe mental development disorders and autism spectrum disorders is an effective way, how to promote social skill about safe behavior on the street. The results of the study show a positive or stable, constant dynamics of the pupils' social skills indicators before and after the use of the collection of social photos. The obtained data show a significant change in the individual indicators of social skills for safe behavior on the street.

Literatūra References

- Baka, A., & Grunevalds, K. (1998). *Grāmata par aprūpi*. Rīga: Preses nams.
- Bauze, D. (2014). *Autiskā spektra traucējumu ģenētiskie aspekti*. Promocijas darbs. Rīga.
- Bethere, D., Līdaka, A., Platniece, A., Ponomarjova, J., & Striguna, S. (2013). *Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir autisms*. Rīga: VISC.
- CSDD. (2018). *Ceļu satiksmes negadījumu skaits*. Pieejams <https://www.csdd.lv/celu-satiksmes-negadijumi/celu-satiksmes-negadijumu-skaits>
- Gray, C. (2010). *The New Social Story Book*. US: Future Horizons Incorporated.
- Gray, C., & White A. L. (2002). *My Social Stories Book*. US: Jessica Kingsley Publishers.
- Ingersoll, B., & Schreibman, L. (2006). *Teaching reciprocal imitation skills to young children with autism using a naturalistic behavioral approach: effects on language pretend play, and joint attention*. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36, (4), 673-683.
- Kalvāns, Ē. (2017). *Mūsdienu personības teorijas. Mācību līdzeklis*. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija.
- Landrāte, E., & Tūbele, S. (2011). *Autisms un saskarsme*. Rīga: RaKa.
- Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa.
- Liepiņa, S. (2003). *Speciālā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
- Plostniece, A., Roste-Plostniece, I., & Stegmane, A. (b.g.) *Sociālās zinības 1.-9.klasēm*. Mācību priekšmeta programmas paraugs speciālās pamatizglītības programmu īstenošanai izglītojamiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem. (1.var.). Rīga: VISC.
- Projekta "Sper soli pasaulē" prezentācija NVO namā. (2017). Raksts RD IKSD mājaslapā. Pieejams <http://old.iksd.riga.lv/public/89242.html>
- Prudņikova, I. (2012). *Skolēnu ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem praktiskās darbības pieredzes veidošanās speciālajā internātpamatskolā*. Promocijas darbs. Rēzekne.
- Raščevska, M., Nīmante, D., Umbraško, S., Šūmane, I., Martinsone, B., & Žukovska, I. (2017). *Pētījums par bērniem ar speciālām vajadzībām sniedzamo atbalsta pakalpojumu izmaksu modeli iekļaujošas izglītības īstenošanas kontekstā*. Rīga.
- Rozenfelde, M. (2016). *Skolēnu ar speciālajām vajadzībām iekļaušanas izglītības iestādēs atbalsta sistēma*. Promocijas darbs. Rīga.
- Tereško, A., Kondratova, A., Rozenfelde, M., & Želve, I. (2013). *Metodiskais materiāls pedagogiem izglītojamo ar garīgās attīstības traucējumiem sociālo prasmju, uzvedības un mācību sasniegumu izvērtēšanai*. Rīga: VISC.

- Vaclava, V., Aldenrūda, U., & Ilsteds, S. (2012). *Bērni, kuriem ir autisms un Aspergera sindroms*. Madonas poligrāfists.
- Vīgante, R. (1998). *Speciālo skolu „C” līmeņa skolēnu raksturojums un attīstība*. Rīga: Mācību apgāds NT.
- Westwood, P. (2011). *Commonsense methods for children with special educational needs* (6th ed.). London: Taylor & Francis.
- Исаев Д. Н. (2003). *Умственная отсталость у детей и подростков*. М: Речь.

